

FEATURES OF THE MANIFESTATION OF LEGAL CULTURE IN THE INFORMATION SOCIETY

Burgutali Kenjayev

Independent researcher

Namangan State Pedagogical Institute

b.kenjaev@gmail.com

Namangan, Uzbekistan

ABOUT ARTICLE

Key words: Information society, law, digital technologies, Internet, legal consciousness, digital law.

Received: 10.11.25

Accepted: 11.11.25

Published: 12.11.25

Abstract: This article analyzes the features of the formation and manifestation of legal culture in the conditions of the information society. The rapid development of digital technologies and the Internet is fundamentally changing the means of forming the legal consciousness of citizens, giving rise to the concept of new digital rights, and has a socio-cultural impact on legal values and experience.

AXBOROT JAMIYATIDA HUQUQIY MADANIYAT NAMOYON BO'LISHINING XUSUSIYATLARI

Burgutali Kenjayev

Namangan davlat pedagogika instituti mustaqil tadqiqotchisi

b.kenjaev@gmail.com

Namangan, O'zbekiston

MAQOLA HAQIDA

Kalit so'zlar: Axborot jamiyati, huquq, raqamli texnologiyalar, internet, huquqiy ong, raqamli huquq.

Annatsiya: Ushbu maqolada axborot jamiyati sharoitida huquqiy madaniyatning shakllanishi va namoyon bo'lishiga oid xususiyatlar tahlil qilingan. Raqamli texnologiyalar va internetning jadal rivojlanishi fuqarolarning huquqiy ongini shakllantirish vositalarini tubdan o'zgartirmoqda, yangi raqamli huquqlar tushunchasini yuzaga keltirmoqda hamda huquqiy qadriyatlar va tajribaga ijtimoiy-madaniy ta'sir ko'rsatmoqda.

ОСОБЕННОСТИ ПРОЯВЛЕНИЯ ПРАВОВОЙ КУЛЬТУРЫ В ИНФОРМАЦИОННОМ ОБЩЕСТВЕ

Бургутали Кенджаев

Независимый исследователь

Наманганского государственного педагогического института

b.kenjaev@gmail.com

Наманган, Узбекистан

О СТАТЬЕ

Ключевые слова: Информационное общество, право, цифровые технологии, Интернет, правовое сознание, цифровое право.

Аннотация: В статье анализируются особенности формирования и проявления правовой культуры в условиях информационного общества. Стремительное развитие цифровых технологий и Интернета принципиально меняет способы формирования правового сознания граждан, порождая концепцию новых цифровых прав, и оказывает социокультурное влияние на правовые ценности и опыт.

Kirish. Bugungi kunda jahon hamjamiyati “raqamli inqilob” davriga qadam qo‘ymoqda – sun’iy intellekt va “Big Data” kabi texnologiyalar iqtisodiyot, jamiyat va davlat boshqaruvida tobora faol qo‘llanilmoqda[1]. Globallashuv va axborot-kommunikatsiya texnologiyalarining rivojlanishi natijasida shakllangan axborot jamiyatida huquqiy hodisalar ham yangi mazmun kasb etmoqda. Xususan, raqamli texnologiyalar ijtimoiy munosabatlarning deyarli barcha sohalariga kirib kelib, odatlangan huquqiy normalar va institutlar samaradorligini qayta ko‘rib chiqishni talab qilmoqda[2]. Shu jarayonda jamiyat a‘zolarining huquqiy bilim va ko‘nikmalari, ularning qonunlarga munosabati – ya’ni jamiyatdagi huquqiy madaniyat – qanday o‘zgarayotganiga alohida e’tibor qaratish lozim.

Maqolada birinchidan, raqamli davrda huquqiy madaniyatga ta’sir ko‘rsatayotgan omillar (masalan, raqamli huquqlar va axborot xavfsizligi masalalari) tahlil qilinadi, ikkinchidan, O‘zbekiston qonunchiligida va huquqni qo‘llash amaliyotida huquqiy madaniyatni yuksaltirishga doir islohotlar (huquqiy targ‘ibotning innovatsion usullari, yoshlarning huquqiy bilimini oshirish kabi) ko‘rib chiqiladi.

Mavzuga oid adabiyotlarning tahlili (Literature review). Axborot jamiyatida huquqiy madaniyatni shakllantirish va uning ijtimoiy hayotda namoyon bo‘lishi masalalari zamonaviy sotsiologiya, huquqshunoslik, falsafa va axborot-kommunikatsiya texnologiyalari kesishgan nuqtada tadqiq etilmoqda. Ushbu yo‘nalishda olib borilgan ilmiy izlanishlar, avvalo,

axborotlashgan jamiyat tushunchasi, uning fuqarolik ongiga, axloqiy qadriyatlarga va huquqiy ijtimoiylashuv jarayonlariga ta'sirini o'rganishga qaratilgan.

Masalan, M. Castell o'zining "Axborot asri: iqtisodiyot, jamiyat va madaniyat" asarida raqamli muhitda inson faoliyati va ijtimoiy institutlarning o'zaro aloqalari huquqiy normalar bilan qayta tartibga solinishini ta'kidlaydi. E. Toffler esa "Uchinchi to'lqin" konsepsiyasida texnologik taraqqiyot inson tafakkuri va axloqiy mas'uliyatini yangi bosqichga olib chiqishini, shu bilan birga huquqiy madaniyatni ham qayta shakllantirish zaruratini ilgari suradi.

O'zbekistonlik olimlar orasida A. Saidov, R. Bozorov, N. Jo'raev, B. Islomov kabi tadqiqotchilar huquqiy ong va madaniyat masalalarini milliy kontekstda, demokratik islohotlar va huquqiy davlat qurilishi jarayonlari bilan bog'liq holda tahlil qilganlar. Ularning fikricha, axborot jamiyatida huquqiy madaniyatni rivojlantirish, avvalo, axborot-kommunikatsiya savodxonligi, huquqiy axborotdan samarali foydalanish ko'nikmalari hamda kiberhuquqiy madaniyatni shakllantirishni talab etadi.

Shuningdek, UNESCO, OECD, va BMT tomonidan e'lon qilingan xalqaro hisobotlarda raqamli davrda fuqarolarning huquqiy faolligini oshirish, raqamli etikani mustahkamlash hamda axborot xavfsizligi madaniyatini rivojlantirish global ustuvor yo'nalish sifatida e'tirof etilgan.

Adabiyotlar tahlili shuni ko'rsatadiki, zamonaviy huquqiy madaniyat endilikda nafaqat qonuniy bilim va huquqiy me'yorlarni bilish bilan, balki axborot resurslari bilan ongli, mas'uliyatli va axloqiy munosabatda bo'lish kompetensiyasi bilan ham belgilanadi. Shu nuqtai nazardan, huquqiy madaniyatni o'rganishda interdisiplinar metodologiya — ya'ni, huquqshunoslik, kommunikatsiya nazariyasi va raqamli etika yondashuvlarining uyg'unligi muhim o'rin tutadi.

Tadqiqot metodologiyasi. Ushbu tadqiqot falsafiy-huquqiy tahlil va qiyosiy yondashuv asosida olib borildi. Avvalo, normativ-huquqiy hujjatlar tahlili usuli qo'llanilib, O'zbekiston Respublikasining huquqiy madaniyat va axborot sohasi bilan bog'liq qonun hujjatlari (jumladan, 1997 yilgi Milliy dastur, 2019 yilgi Prezident farmoni va boshqalar) hamda xalqaro huquqiy aktlar (masalan, BMT Bosh Assambleyasining "Raqamli asrda shaxsiy hayotni himoya qilish" rezolyutsiyasi) o'rganildi. Shuningdek, qiyosiy-huquqiy analiz usuli yordamida jahonning turli mamlakatlarida raqamli texnologiyalarning huquqiy madaniyatga ta'siri bo'yicha ilmiy manbalar solishtirildi va global yondashuvlar tahlil qilindi.

Bundan tashqari, sotsiologik yondashuv elementlari qo'llanilib, raqamli kommunikatsiyalarning huquqiy ongga ta'sirini ko'rsatadigan ayrim empirik tadqiqotlar va statistik ma'lumotlarga murojaat qilindi. Masalan, internetdan foydalanish darajasi, aholining huquqiy axborotga onlayn murojaat qilish faolligi kabi ko'rsatkichlar tahlil qilindi (mazkur

maqolada bevosita statistik ma'lumotlar keltirilmagan bo'lsa-da, ular haqida ilmiy adabiyotlarda bayon etilgan umumiy tendensiyalar inobatga olindi). Tadqiqot davomida olingan ma'lumot va nazariy xulosalar induktiv va deduktiv usullar orqali umumlashtirilib, huquqiy madaniyatning axborot davridagi xususiyatlari to'g'risida ilmiy xulosa chiqarildi.

Tahlil va natijalar. Tadqiqot natijalariga ko'ra, axborot jamiyatida huquqiy madaniyatning namoyon bo'lishida quyidagi asosiy xususiyatlar aniqlangan:

Raqamli texnologiyalar tufayli fuqarolar uchun huquqiy ma'lumotlar va qonunchilikka oid hujjatlarga kirish imkoniyati kengaydi. Onlayn qonun bazalari, davlat organlarining rasmiy veb-saytlari va ijtimoiy tarmoqlardagi huquqiy tushuntirishlar orqali har bir kishi qonun matnini osongina topishi va o'rganishi mumkin. Shu bilan birga, raqamli axborot ko'pligi sharoitida tanqidiy huquqiy tafakkur va ishonchli manbalarni ajrata olish ko'nikmasi zarurligi ham ayon bo'lmoqda. O'zbekiston Prezidentining 2019 yildagi PF-5618 Farmonida qayd etilganidek, "huquqiy targ'ibotning innovatsion usullaridan keng foydalanish, shu jumladan, veb-texnologiyalarni qo'llashni kengaytirish" huquqiy madaniyatni yuksaltirishning asosiy vositalaridan biri sifatida belgilangan[3]. Bu esa, axborot kommunikatsiya vositalari va Internet huquqiy tushuntirish hamda huquqiy tarbiyada muhim o'rin tutmoqda.

Axborotlashgan jamiyatda inson huquqlarining mazmuni kengayib, raqamli muhitda amalga oshiriladigan alohida huquq va erkinliklar majmui shakllanmoqda. Huquqshunos olimlar bunday yangi kategoriyani raqamli huquqlar deb atamoqda. Xususan, Valeriy Zorkin (Rossiya Konstitutsiyaviy sudi raisi) raqamli huquqlar deganda "fuqarolarning raqamli asarlarni yaratish va ulardan foydalanish, kompyuter va boshqa elektron vositalar hamda Internet tarmog'iga erkin kirish huquqi, tarmoqda erkin muloqot qilish va fikr bildirish huquqi, shaxsning raqamli axborotlar daxlsizligi (maxfiyligi va anonimligi) huquqlari"ni tushunish lozimligini ta'kidlaydi[4].

Raqamli kommunikatsiyalar faqat huquqiy axborot olishni emas, balki jamiyatda huquqiy munosabatlarga yondashuvni ham o'zgartirmoqda. Tadqiqotlar ko'rsatmoqdaki, axborot madaniyati yuksalishi bilan huquqiy madaniyat tarkibida yangi elementlar shakllanmoqda. Jumladan, axborot huquqi (har bir shaxsning axborot izlash va olish huquqi), "axborot inson huquqlari" (raqamli shaxsiy hayot huquqi, onlayn so'z erkinligi va h.k.), shuningdek, axborot xuruji va kiberjinoyatlar kabi yangi huquqbuzarlik turlari va ularga javobgarlik masalalari huquqiy diskursga kirib kelgan.

Axborot texnologiyalari huquqiy jarayonlarning o'tishini ham o'zgartirmoqda. Jumladan, sud ishlarini yuritishda elektron hujjat aylanishi, masofaviy sud majlislari (videokonferensaloqa orqali), elektron dalillarni ko'rib chiqish kabi amaliyotlar paydo bo'ldi. Bu o'zgarishlar

odamlarda huquqiy jarayonlarga yangicha yondashuvni, huquqiy institutsiyalarga ishonchning yangi shakllarini shakllantirmoqda.

Yuqoridagi natijalar axborot jamiyatida huquqiy madaniyatning murakkab va ko'p qirrali shakllanishini ko'rsatadi. Bir tomondan, raqamli texnologiyalar huquqni keng ommaga yaqinlashtirib, huquqiy bilimlarni oshirishga xizmat qilmoqda. Boshqa tomondan esa, texnologiyalar yangi xavf va muammolarni ham keltirib chiqarmoqda – shaxsiy hayotga tajovuz, axborot xurujlari, huquqiy boshboshdoqlik xavfi va boshqalar. Shu bois, raqamli davrda huquqiy madaniyatni yuksaltirish bo'yicha davlat siyosatini takomillashtirish dolzarb vazifa sifatida namoyon bo'ladi.

Ikkinchidan, huquqiy siyosat va amaliyot jihatidan qaraganda, axborot jamiyati sharoitida huquqiy tizimning moslashuvchanligini oshirish dolzarbdir. An'anaviy qonunchilik ko'pincha yangi texnologik hodisalarga kechikib munosabat bildirmoqda – masalan, sun'iy intellektning huquqiy subyektligi yoki robotlar ishtirokidagi munosabatlar hali to'liq huquqiy tartibga solinmagan sohalaridir. Davlat organlari raqamli innovatsiyalar ortidan yetib borishi, huquqiy bo'shliqlarni o'z vaqtida to'ldirishi lozim.

Uchinchidan, ijtimoiy-madaniy jihatga to'xtalsak, raqamli texnologiyalar yoshlar va keng jamoatchilikning huquqiy ongini shakllantirishda yangi omilga aylandi. Ilgari huquqiy bilimlar asosan maktab, OAV yoki o'quv qo'llanmalari orqali olinadigan bo'lsa, bugungi kunda ko'plab yoshlar huquqiy masalalar yuzasidan dastlabki tushunchalarni internetdagi manbalardan olmoqda.

Umuman olganda, axborot jamiyatida huquqiy madaniyatni rivojlantirish kompleks yondashuvni talab qiladi.

Axborotlashgan jamiyat sharoitida huquqiy madaniyatning shakllanishi va namoyon bo'lish jarayonlari ijtimoiy taraqqiyotning muhim omillaridan biriga aylanmoqda. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, huquqiy ong va huquqiy madaniyatni rivojlantirish jarayoni an'anaviy huquqiy institutlar doirasidan chiqib, axborot texnologiyalari, raqamli kommunikatsiya, ommaviy axborot vositalari va global axborot makonining ta'siri ostida yangi mazmun kasb etmoqda.

Avvalo, axborot jamiyatida huquqiy madaniyatning asosiy xususiyati uning raqamli muhitga moslashgan dinamik tuzilishidir. Bu, shaxsning huquqiy xabardorligi, huquqiy savodxonligi va huquqiy faolligi internet tarmog'i, elektron davlat xizmatlari, ochiq ma'lumotlar platformalari va ijtimoiy tarmoqlar orqali faol shakllanishini anglatadi. Raqamli kommunikatsiya vositalari huquqiy ma'lumotlarning tezkor tarqalishini, huquqiy ongning global standartlar bilan boyishini ta'minlaydi.

Ikkinchidan, tadqiqot shuni ko'rsatdiki, axborot jamiyatida huquqiy madaniyat interaktivlik, shaffoflik va ochiqlik tamoyillariga asoslanadi. Davlat boshqaruvida ochiq ma'lumotlar siyosati, elektron sudlashuv jarayonlari, onlayn jamoatchilik nazorati huquqiy jarayonlarning shaffof va jamoatchilik ishtirokiga ochiq bo'lishiga imkon yaratadi. Bu esa fuqarolarning huquqiy ongini oshirib, ularni ijtimoiy-huquqiy hayotning faol subyektiga aylantiradi.

Uchinchidan, axborotlashuv jarayoni huquqiy madaniyatning global integratsiya bilan uyg'unlashishiga olib keladi. Xalqaro huquqiy standartlar, inson huquqlari bo'yicha global normalar va xorijiy huquqiy tajribalar internet orqali tez va erkin o'zlashtiriladi. Natijada, fuqarolarning huquqiy dunyoqarashi kengayadi, milliy-huquqiy qadriyatlar esa global tendensiyalar bilan uyg'unlashadi.

Tahlillar shuni ko'rsatdiki, axborot jamiyatidagi huquqiy madaniyatning shakllanishida ijtimoiy tarmoqlar va raqamli medianing o'rni keskin oshgan. Virtual makonda huquqiy muhokamalar, jamoaviy fikrlash jarayonlari, huquqiy masalalarga bo'lgan ijtimoiy sezgirlik huquqiy ongning yangicha shakllanishi uchun platforma vazifasini bajarmoqda. Biroq tadqiqotning muhim jihati shundan iboratki, axborot jamiyatida huquqiy madaniyatning rivojlanishi bilan birga, axborot xurujlari, raqamli manipulatsiyalar, yolg'on ma'lumotlar (feyk kontent) va kiberjinoyatchilik kabi tahdidlarning oshishi ham kuzatiladi. Bu holat huquqiy madaniyatni oshirish jarayonini murakkablashtirib, huquqiy ta'lim, media savodxonlik va raqamli etikani rivojlantirishni zarur qiladi.

Xulosa va takliflar. Xulosa qilib aytganda, axborot jamiyatida huquqiy madaniyat kompleks, ko'p qatlamli va dinamik jarayon bo'lib, raqamli texnologiyalar ta'sirida yangicha mazmun kasb etadi. Huquqiy madaniyatning rivojlanishi shaxsning huquqiy ongini oshirish, axborot-kommunikatsiya tizimining shaffofligi va ochiqligini ta'minlash, raqamli risklardan himoya mexanizmlarini kuchaytirish hamda global huquqiy tajribalarni milliy huquqiy tizimga uyg'unlashtirish orqali samarali kechadi.

Tadqiqot natijalari axborot jamiyatida huquqiy siyosatni ishlab chiqish, aholining huquqiy savodxonligini oshirish, raqamli xavfsizlikni ta'minlash va demokratik institutlarni mustahkamlashda muhim nazariy-amaliy asos bo'lib xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Friedman L. "Legal Culture and Social Development" (1975) – huquqiy madaniyatni jamiyatdagi huquqqa oid qarash va qadriyatlar majmui sifatida ta'riflaydi.
2. Тихомиров О.О. "Информационная и правовая культура информационного общества" (2020) – axborot madaniyati huquqiy madaniyatga ta'siri haqida.

3. O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisining Qarori, 1997 yil 29-avgust, 466-I-son "Jamiyatda huquqiy madaniyatni yuksaltirish milliy dasturi".
4. Zorkin V.D. "Право в цифровом мире" (Российская газета, 29.05.2018) – raqamli huquqlar tushunchasi va davlat vazifalari yoritilgan.
5. Kenjayev Q.B. et al. The role of educational institutions in educating youth in the spirit of national values: <https://doi.org/10.5281/zenodo.15667696> //SHOKH LIBRARY. – 2025. – C. 874-883.
6. Kenjayev Q.B. and et al. Tafakkur va uning shakllari //pedagogik islohotlar va ularning yechimlari. – 2025. – T. 12. – №. 01. – C. 233-235.